

บทที่ 1

บทนำ

1.1. ความเป็นมาในการศึกษา

การท่องเที่ยวในจังหวัดภูเก็ตมีส่วนสำคัญอย่างมาก ต่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของภาคใต้และของประเทศไทยโดยรวม ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในจังหวัดภูเก็ตมีการขยายตัวโดยเฉลี่ยต่อปีถึงร้อยละ 22 และในปี พ.ศ.2543 สามารถนำรายได้เข้าประเทศได้มากเป็นอันดับ 2 รองจากกรุงเทพมหานคร เป็นมูลค่าประมาณ 53,000 ล้านบาท (ศาสตราจารย์ ไมเคิล อี. พอร์เตอร์, 2545) และทำให้มูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดต่อหัวประชากรของภูเก็ตมีค่ามากเป็นอันดับที่ 5 ของประเทศรองจากจังหวัดระยอง จังหวัดชลบุรี กรุงเทพมหานคร และจังหวัดสมุทรสาครตามลำดับ (สศช., 2547) ในแต่ละปีจังหวัดภูเก็ตได้ต้อนรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ไม่น้อยกว่าสามล้านคนจากทั่วโลก เนื่องจากความได้เปรียบทางด้านภูมิศาสตร์ ทั้งในแง่ของสภาพภูมิประเทศ และชายหาดที่สวยงามอันดับต้นๆ ของโลก มีสภาพภูมิอากาศเหมาะสม รวมถึงการต้อนรับและการเป็นเจ้าบ้านที่ดีของคนภูเก็ต (ศาสตราจารย์ ไมเคิล อี. พอร์เตอร์, 2545)

การท่องเที่ยวได้ผลักดันให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจของจังหวัดภูเก็ตในปัจจุบันนี้ เปลี่ยนแปลงไปจากการพึ่งพากิจกรรมทางเศรษฐกิจในระดับปฐมภูมิ เข้าสู่การพึ่งพากิจกรรมทางเศรษฐกิจในระดับตติยภูมิเป็นหลัก โดยมีสัดส่วนของมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดในภาคตติยภูมิมากถึงสี่ในห้าส่วน หรือประมาณร้อยละ 80.79 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดทั้งหมดในปี พ.ศ.2547 โดยเฉพาะในสาขาโรงแรมและภัตตาคาร (ร้อยละ 47.01) สาขาคมนาคมขนส่ง คลังสินค้าและการสื่อสาร (ร้อยละ 12.02) และสาขาการค้าส่งและค้าปลีก (ร้อยละ 8.57) ตามลำดับ (สศช., 2547)

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ผ่านมาเป็นไปตามแนวทางทุนนิยม ซึ่งมุ่งไปที่ผลกำไรจากการประกอบการของภาคธุรกิจขนาดใหญ่และทุนข้ามชาติเป็นหลัก ทำให้เกิดปัญหาหลัก 2 ประการ คือ ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม ทั้งที่ทรัพยากรเหล่านี้เป็นปัจจัยหลักที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว จึงทำให้อัตราการเติบโตของจำนวนและรายได้จากนักท่องเที่ยวต่างประเทศลดลงเรื่อยๆ จนกระทั่งติดลบในปี พ.ศ.2546 (สศช., 2547) และปัญหาการเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนในพื้นที่

ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมของจังหวัดภูเก็ตนั้น สอดคล้องกับรายงานการศึกษาการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของอุตสาหกรรมไทย เมื่อปี พ.ศ.2545 โดย ศาสตราจารย์ไมเคิล

อี. พอร์เตอร์ ซึ่งสรุปผลตอนหนึ่งว่า ภูเก็ตมีปัญหาที่สำคัญ คือ การใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวที่ลดลง ข้อจำกัดในการรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นสูงในฤดูกาลท่องเที่ยว สภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลง สถานะของภูเก็ตในตลาดต่างประเทศลดต่ำลง ปัญหาการคมนาคมขนส่ง และที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ การรักษาไว้ซึ่งความสวยงามของชายหาดและการเป็นเจ้าบ้านที่ดี รวมทั้งการส่งเสริมความร่วมมือเพื่อพัฒนาการรวมกลุ่มของธุรกิจใอุตสาหกรรมท่องเที่ยวให้เข้มแข็งขึ้น

สำหรับปัญหาการเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนในพื้นที่นั้น เกิดจากการเข้ามาประกอบกิจการเพื่อการท่องเที่ยวของบุคคลจากภายนอกพื้นที่ โดยเฉพาะบริษัทข้ามชาติต่างๆ ดังที่เกิดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวโดยทั่วไปของประเทศไทย ซึ่งการวิจัยผลกระทบของการขยายตัวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่มีต่อการกระจายรายได้ของไทย ของ ดร.อนันต์ วัฒนกุลจรัส พบว่า การขยายตัวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวนั้นเป็นประโยชน์ทั้งในแง่ของการเพิ่มการบริโภค รายได้ และประโยชน์สุขในทุกภาคครัวเรือนในทุกระดับชั้น อย่างไรก็ตาม แท้ที่จริงแล้วผลประโยชน์ดังกล่าวกลับกระจายไปสู่กลุ่มคนยากจนในสัดส่วนที่น้อยมาก

แนวคิดหนึ่งในการพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัดภูเก็ต เพื่อแก้ไขปัญหาที่ต่างๆ ที่เกิดขึ้น และเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งความยั่งยืนในเชิงกายภาพของพื้นที่ที่รองรับการท่องเที่ยว และความยั่งยืนเชิงเศรษฐกิจและสังคมของคนหรือชุมชนท้องถิ่น ตามวาระที่ 21 (Agenda 21) ขององค์การสหประชาชาติ ที่ว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น คือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ซึ่งหมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน (กองอนุรักษ์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2545) ทั้งนี้ ในระดับสากลแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ได้รับการส่งเสริมให้เป็นแนวทางหนึ่งที่สำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวของโลก โดย WTO (World Tourism Organization) เนื่องจากการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลักซึ่งสร้างรายได้ การจ้างงาน และการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ อย่างมหาศาลในหลายประเทศ แต่ที่สำคัญ คือ ก่อให้เกิดการเพิ่มคุณภาพชีวิตของคนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว ซึ่งการจ้างงานและธุรกิจท่องเที่ยวส่วนมากในประเทศกำลังพัฒนาได้ช่วยสร้างความทัดเทียมกันทางเศรษฐกิจให้กับพื้นที่ชนบทและกลุ่มด้อยโอกาสทางสังคม

ความสำเร็จของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น ต้องอาศัยความเข้าใจทั้งในเรื่องของกิจกรรมการท่องเที่ยว การประกอบการ การจัดการทรัพยากร และการจัดสรรรายได้ รวมทั้งต้องพัฒนาให้สอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติ ประชาชนในพื้นที่ และกลุ่มนักท่องเที่ยว ตลอดจนกิจกรรมการท่องเที่ยวอื่นที่มีอยู่เดิม ทั้งนี้ เพื่อจำกัดผลกระทบเชิงลบให้เหลือน้อยที่สุด ในขณะที่ต้องสร้างการเรียนรู้และการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนร่วมกันระหว่างคนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว ส่งผลให้การ

พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีความละเอียดอ่อน และจำเป็นต้องใช้เวลานาน โดยทั่วไปจึงได้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจค่อนข้างต่ำ แม้ว่าผลตอบแทนส่วนใหญ่จะส่งผลกระทบต่อคนท้องถิ่นโดยตรงก็ตาม

ดังนั้น เพื่อให้เกิดการความเข้าใจโครงสร้างเชิงเศรษฐกิจของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่จังหวัดภูเก็ตจำเป็นต้องศึกษาถึง ความเชื่อมโยงเชิงเศรษฐกิจของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ ซึ่งเป็นการศึกษาการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจที่เป็นอยู่และสามารถเป็นไปได้ในพื้นที่ อันเป็นผลจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นได้ก่อให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆ ต่อเนื่องตามมา ได้แก่ ธุรกิจที่พักแรม ธุรกิจร้านอาหาร ธุรกิจนำเที่ยว ธุรกิจการให้บริการทางวัฒนธรรมและนันทนาการ ธุรกิจการคมนาคมขนส่ง และธุรกิจการจำหน่ายของที่ระลึก ตลอดจนการบริการทางสังคมต่างๆ ซึ่งธุรกิจและกิจกรรมเหล่านี้ส่งผลต่อเนื่องไปถึงธุรกิจการเกษตรและการผลิตอาหาร ธุรกิจการผลิตสินค้าและของที่ระลึก อุตสาหกรรมก่อสร้าง และธุรกิจอื่นๆ ในปริมาณที่แตกต่างกัน และกระจัดกระจายอยู่ในพื้นที่ต่างๆ โดยการสำรวจรายได้จากนักท่องเที่ยวต่างประเทศในปี พ.ศ.2544 ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พบว่า รายได้จากนักท่องเที่ยวทั้งหมด 299 พันล้านบาทนั้น ถูกใช้จ่ายเพื่อการซื้อสินค้าประเภทต่างๆ สูงที่สุด (ร้อยละ 31) รองลงมาเป็นค่าโรงแรมและที่พัก (ร้อยละ 26) รวมทั้งรายรับจากธุรกิจเหล่านี้ยังหมุนเวียนไปสู่สาขาการผลิตและการบริการอื่นๆ ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจในระดับรากหญ้า ระดับจังหวัด ระดับภูมิภาค เรื่อยไปจนถึงระดับชาติโดยส่วนรวมด้วย

การศึกษาคความเชื่อมโยงเชิงเศรษฐกิจของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจังหวัดภูเก็ตสามารถใช้เป็นส่วนหนึ่งเพื่อกำหนดแนวทาง นโยบาย และวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเชิงเศรษฐกิจเพื่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดภูเก็ตให้มีความเจริญเติบโตได้อย่างยั่งยืน สอดคล้องกับการพัฒนาเชิงพื้นที่ ซึ่งจะสามารถบรรเทาปัญหาสิ่งแวดล้อม ช่วยกระจายรายได้ และสร้างโอกาสในการพัฒนาอย่างเท่าเทียม ทั้งยังมีส่วนชี้นำการพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดภูเก็ตได้

1.2. วัตถุประสงค์ในการศึกษา

เพื่อให้ผลการศึกษาที่ได้มา สามารถใช้เป็นข้อมูลประกอบการวางแผนพัฒนากิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะภาคบริการของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดภูเก็ตได้จริง การศึกษานี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อ

- 1.2.1. ศึกษารูปแบบ ลักษณะ และพื้นที่รองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ศึกษา
- 1.2.2. ศึกษาสภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่รองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ศึกษา

- 1.2.3. ศึกษาความเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งส่งผลต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆ ในพื้นที่ศึกษา
- 1.2.4. เสนอแนวทางในการพัฒนาความเชื่อมโยงของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเชิงเศรษฐกิจ

1.3. ขอบเขตของการศึกษา

- 1) ขอบเขตการศึกษาในด้านกายภาพ คือ พื้นที่จังหวัดภูเก็ต ซึ่งเป็นเกาะขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศไทย ตั้งอยู่ระหว่างละติจูดที่ 7 องศา 45 ลิปดาเหนือ ถึง 8 องศา 15 ลิปดาเหนือ และลองจิจูดที่ 98 องศา 15 ลิปดาตะวันออก ถึง 98 องศา 40 ลิปดาตะวันออก มีพื้นที่รวมทั้งหมดประมาณ 570 ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยเกาะบริวาร 32 เกาะ โดยเกาะภูเก็ตมีพื้นที่ 543.034 ตารางกิโลเมตร หรือ 356,271.25 ไร่ หรือประมาณร้อยละ 95.26 ของพื้นที่จังหวัดทั้งหมด ประกอบด้วยเขตการปกครองรูปแบบอำเภอ 3 อำเภอ คือ อำเภอเมืองภูเก็ต อำเภอถลาง และอำเภอกะทู้
- 2) ขอบเขตการศึกษาในด้านเนื้อหา คือ การศึกษาเพื่อศึกษาสภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่รองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และ ความเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีต่อระบบเศรษฐกิจและประชาชนท้องถิ่นในพื้นที่ศึกษา

1.4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) ผลการศึกษาที่ได้ทำให้ทราบถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่รองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พร้อมทั้งรูปแบบ ลักษณะ เครือข่ายและความเชื่อมโยงในเชิงเศรษฐกิจของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ศึกษา
- 2) ผลการศึกษาสามารถนำไปใช้เพื่อการวางแผน การกำหนดนโยบาย และจัดทำโครงการเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเชิงพื้นที่ เช่น การกำหนดเขตพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินและกิจกรรมที่ไม่เหมาะสม รวมถึงมาตรการจัดการขยะและของเสียต่างๆ
- 3) ผลการศึกษาสามารถนำไปใช้เพื่อการวางแผน การกำหนดนโยบาย และจัดทำโครงการเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางเศรษฐกิจได้อย่างเป็นระบบ และถูกต้องตรงตามความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น เช่น การควบคุมดูแล การจัดสรรรายได้และทรัพยากร การบังคับใช้กฎหมาย รูปแบบการส่งเสริมด้านเงินทุน ตลอดจนการส่งเสริมองค์กรและเครือข่ายท้องถิ่น เป็นต้น

1.5. นิยามศัพท์

- 1) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) คือ การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน โดย จุดมุ่งหมายสูงสุดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน คงไว้ซึ่งสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และทางสังคมที่ดี และประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้

อนึ่ง ที่ผ่านมามีความพยายามเสนอคำศัพท์ภาษาไทยเพื่อใช้แทนคำว่า Ecotourism มาแล้วหลายคำ เช่น นิเวศสัญจร การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่ต่อมา ราชบัณฑิตยสถานได้พิจารณาบัญญัติศัพท์ที่เหมาะสมเป็นภาษาไทย คือคำว่า "การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ" (กองอนุรักษ์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2545)

- 2) การศึกษาความเชื่อมโยง คือ การบ่งชี้ความเคลื่อนไหวที่สามารถเป็นไปได้ (Potential Flows) เพื่อทราบถึงบทบาทหรือฐานะของภาคที่เป็นอยู่หรือสามารถจะเป็นได้ และภายใต้ความเชื่อมโยงระหว่างภาคที่เกิดขึ้นนั้น จะสามารถเป็นฐานสำหรับการเพิ่มขึ้นของการไหลเวียนของสินค้าและบริการทั้งระหว่างภาคและภายในภาคได้อย่างไร เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อระบบและการเติบโตทางเศรษฐกิจของภาค ซึ่งการศึกษาความเชื่อมโยงอาจเป็นไปได้หลายแบบ เช่น

- (1) ความเชื่อมโยงของการผลิตไปข้างหน้า (Forward Production Linkages)
- (2) ความเชื่อมโยงของการผลิตไปข้างหลัง (Backward Production Linkages)
- (3) ความเชื่อมโยงของการกระจายสินค้า (Distribution Linkages)
- (4) ความเชื่อมโยงของการค้าและบริการ (Commercial and Service Linkages)
- (5) ความเชื่อมโยงอื่นๆ เช่น ความเชื่อมโยงของสาธารณูปโภคและสถาบันต่างๆ

